Demokracia, relativizmus, dogmatizmus.

Anton FABIAN

Abstrakt

Príspevok pojednáva o vzťahu demokracie a morálky, o tom či pravdou môže byť to, čo odhlasuje väčšina. Opierajúc sa o práce Possentiho, Kelsena s Ratzingera autor prichádza k záveru, že poznanie metafyzickej pravdy a morálky je nevyhnutné pre fungovanie demokratickej spoločnosti. Diktatúra relativizmu pravdy a etiky vedie ku korupcii, byrokracii a tým aj k oslabeniu demokracie.

Abstract

The paper deals with the reference of democracy and morality, about whether truth can be what confirm majority. Building on the work Possentiho, Kelsen with Ratzinger author concludes that knowledge of metaphysical truth and morality is essential for the functioning of a democratic society. Dictatorship of relativism of truth and morality leads to corruption, bureaucracy and thus to weaken democracy.

Kľúčové slová

demokracia, pravda, etika, morálka, relativizmus

Keywords

democracy, truth, ethics, morality, relativism

Úvod

Východiskom našej úvahy bude téza, ktorú dnes nikto nepopiera: demokracia nie je ideálna forma spoločenského usporiadania, no bohužiaľ nateraz nebolo nič lepšie vymyslené. V praxi to znamená taký systém vlády, ktorý vhodne korešponduje s požiadavkami našich čias. Na druhej strane však zisťujeme, že v krajinách, kde už mnoho rokov sa uplatňuje demokracia, nastúpila zvýšená politická korupcia, prehnaná byrokracia a diktatúra relativizmu. Preto je namieste otázka o pravej a falošnej demokracii.

1. Pozitíva a negatíva demokracie

Jednou z výhod demokratického štátu je delenie a kontrola moci. To je garancia proti svojvôli a násiliu. Okrem toho demokratické zriadenie napomáha slobodu každého jednotlivca a obranu ľudských práv. Keď sa dnes hovorí o demokracii, myslí sa predovšetkým na tento jej pozitívny aspekt: na účasť všetkých na moci, ktorá je vyjadrením slobody. Nikto nemôže byť objektom nadvlády, akýmsi otrokom, ale každý musí mať možnosť prispieť svojím dielom a svojou vôľou do celkového politického diania, čiže byť aktívnym občanom.

Negatívnym aspektom demokracie je skutočnosť, že väčšina rozhoduje o všetkom, teda aj o tom, čo je pravda. O pravde sa dnes učí, že sa nedá spoznať. V demokracii má každý právo slobodne vyjadriť svoj názor. Ak by sme o svojej pravde presviedčali iných, mohlo by sa stať, že im ju budeme vnucovať a tým by sme si podrobovali ich svedomie. Takéto poznanie pravdy sa označuje ako nadvláda netolerancie a všetkého, čo je hlboko antidemokratické. Oproti tomu, ak sme demokrati, priznáme si, že naša pravda je relatívna a v tomto zmysle sa relativizmus javí ako jediná a pravá garancia slobody a demokracie. Aby sa vyhlo konfliktu medzi ideou tolerancie a demokratickým relativizmom, radšej sa hovorí o „hodnotách" než o „pravde".

V sociálnej encyklike Centesimus annus za jedno z najväčších nebezpečenstiev súčasnej demokracie považuje Ján Pavol II. etický relativizmus, ktorý privádza k tomu, že objektívne a všeobecné kritérium sa pokladá za neexistujúce. Píše: „Dnes je sklon tvrdiť, že agnosticizmus a skeptický relativizmus predstavujú filozofie, ktoré zodpovedajú demokratickým formám politiky... Ak niekto neakceptuje, že pravdu určuje väčšina, prípadne, že sa mení podľa politickej situácie, stáva sa nedôveryhodný“ (1991, čl. 46).

Proti tým, ktorí bránia relativizmus a nepoznateľnosť pravdy píše Possenti, že „pravda" nie je produktom politiky (teda väčšiny), ale má pred ňou prednosť a osvetľuje ju: teda nie prax „tvorí" pravdu, ale je to pravda, ktorá umožňuje autentickú prax (1991, s. 289). Politika a demokracia je teda správna, ak počíta s hodnotami, ktoré zdôvodňuje rozum, teda aj s pravdou. Takto Possenti bráni rozum a schopnosť zachytiť a dokázať pravdu oproti politickej filozofii dneška, ktorá je presýtená výslovným skepticizmom relativistických a pozitivistických teórií.

Preto Ján Pavol II. napísal: „Ak by nejestvovala žiadna posledná pravda, ktorá riadi a usmerňuje politické konanie, potom idey a presvedčenia sa dajú ľahko zneužiť na mocenské

ciele. Demokracia bez zásad, ako dokazujú dejiny, sa ľahko premení na otvorený alebo skrytý totalitarizmus" (1991, čl. 46).

Aj Maritain učil, že pôvodné právo ľudu na samosprávu sa nikdy nemôže stať právom rozhodovať o všetkom: „vláda ľudu" a „vláda pre ľud" sú skutočnosti a momenty, ktoré nemožno ponímať oddelene. Treba teda vyvážiť a ustáliť ľudovú vôľu a ciele, ktoré sleduje politické konanie.

2. Inštrumentalizovanie pravdy

V staroveku, za Platóna ani v stredoveku, tento problém neexistoval. Pravda nebola spochybňovaná. Ešte v 16. storočí základné morálne princípy, odvodené od kresťanstva, sa považovali za jasné, nezmeniteľné, zrejmé pre každého mysliaceho človeka, teda racionálne evidentné. To, čo sa vtedy javilo ako jasná pravda rozumu, ktorý človek dostal od Boha, si však svoju jasnosť uchovávalo len dovtedy, kým kultúra a spoločenský život boli ovplyvňované a určované kresťanskou tradíciou.

Dnes sa však kresťanské dedičstvo pravdy rozriedilo. Namiesto viery v Boha nastúpila viera v pokrok, viera vo vedu a viera v politiku. Racionalita je ochotná počúvať len seba samu. Stratila sa evidentná istota o tom, čo je skutočne pravda a čo je dobro, čiže čo je „morálne". Rozum preťal svoju zakorenenosť vo viere, prežívanej v rámci náboženskej kultúry a civilizácie, a tým, že chcel byť čisto „empirickým rozumom", sa stal nakoniec „slepým" (Ratzinger, 2010, s. 67).

Tam, kde je isté len to, čo je experimentálne dokázateľné, niet miesta pre pravdy, ktoré presahujú čisto materiálnu sféru. Pravda je inštrumentalizovaná, teda má úlohu v hre väčšín a menšín. Takéto ponímanie vo svojej abstraktnosti - a tiež preto, že sa o nič neopiera - nutne vedie k cynickému postoju a k rozkladu človeka. Najvážnejší a najnaliehavejší problém, ktorému dnes čelíme, je práve sleposť rozumu vzhľadom na nemateriálnu dimenziu skutočnosti (Ratzinger, 2010, s. 68).

Britský spisovateľ Aldou Huxley (1894-1963) vo svojom futuristickom románe Prekrásny nový svet už v roku 1932 predpovedal, že falšovanie bude charakteristickou črtou modernej doby. Vo falošnej skutočnosti s jej falošnými hodnotami napokon nič nie je dôležité. Nieto nijakej pravdy, a preto tu nie je ani nijaký oporný bod.

3. Čo je pravda ?

Biblickou otázkou : „Čo je pravda?“ (Jn 18, 38) si pomohol Hans Kelsen (1881-1973) rakúsky právny teoretik, právny filozof, ktorý sa zaoberal teoriou práva, ústavným právom a mezinárodným právom. Na obranu relativizmu si vzal na pomoc Pilátovu otázku položenú Ježišovi: „Čo je pravda?" Podľa Kelsena Pilátova otázka korešponduje so skepticizmom dnešnej doby. Otázka nesie v sebe v istom zmysle už aj odpoveď: pravda je mimo ľudského dosahu. Dôkazom toho je skutočnosť, že Pilát nečakal odpoveď a okamžite sa obrátil na dav. V tej chvíli podriadil rozhodnutie o kontroverznom prípade úsudku ľudu. Kelsen je toho názoru, že Pilát v tomto prípade konal ako dokonalý demokrat. Pretože nevie, čo je spravodlivé, umožní, aby o veci rozhodla väčšina.

Podľa Kelsena sa Pilát stáva symbolickou postavou relativistickej a skeptickej demokracie, ktorá sa nezakladá na hodnotách, ani na pravde, ale na procesoch. Neprekáža mu, že v prípade Ježiša bol odsúdený spravodlivý a nevinný človek. V skutočnosti totiž nejestvuje žiadna iná pravda, ako pravda väčšiny. Na tomto mieste sa Kelsen snaží dokázať, že v prípade nutnosti, by mala byť táto relativistická istota nariadená všetkým, aj za cenu sĺz a krvi; že si ňou treba byť tak istý, ako si bol Ježiš istý svojou pravdou (1933, s. 45).

4. Zneužívanie pravdy aj politickej moci

Iný výklad príbehu Piláta s Ježišom uvádza exegéta Heinrich Schlier (1900-1978). Poukazuje na to, ako Ježiš v procese plne uznáva právnu moc rímskeho štátu, ktorý tu reprezentuje Pilát, no zároveň jej kladie aj hranice, keď hovorí, že Pilát nemá takúto moc sám od seba, ale mu „bola daná" (porov. Jn 19, 11). Pilát zneužíva túto moc - a tým aj moc štátu - vo chvíli, keď ju už nechápe ako poverený vysluhovateľ poriadku, ktorý sa má opierať o vyššiu rovinu metafyzickej pravdy, ale účelovo ju používa na svoje osobné záujmy. Rímsky vládca sa stará už iba o svoju moc: „V tej istej chvíli, keď Pilát ospravedlňuje samého seba, dáva súhlas na legálne zavraždenie Ježiša" (1932, s. 50)

Dnes sa žiada, aby tí, čo majú politickú zodpovednosť, nezabúdali, a nepodceňovali morálny rozmer zastupiteľstva, ktorý spočíva v angažovaní sa na osude národa a hľadaní riešenia sociálnych problémov. V tejto perspektíve zodpovedná autorita znamená praktizovať moc v duchu služby (Ján Pavol II, 1989, čl. 42). Ide o autoritu vykonávanú prostredníctvom čností ako je trpezlivosť, skromnosť, miernosť, láska. Iba osoby, ktoré sú schopné opravdivo prijať za

cieľ vlastného konania spoločné dobro, a nie prestíž, alebo získavanie osobného prospechu sú skutočnou autoritou.

Už Platón učil, že dobre vládnuť môže len ten, kto pozná dobro a sám ho zakúsil. Každá nadvláda by mala byť „službou", teda vedomým zrieknutím sa osobnej dôležitosti. Len tak by mohla vzniknúť skutočná vláda, a nie to násilné uchvacovanie moci, ktoré vo väčšine prípadov charakterizuje politiku. Pre Platóna sleposť politiky, ako sa väčšinou praktizuje, spočíva v skutočnosti, že jej protagonisti bojujú o moc, „akoby to bolo veľké dobro" (*Republika,* VII, 520).

5. Poznanie pravdy a morálka

Podľa Kelsona si náboženstvo a demokracia protirečia a neznášajú sa. Kresťanstvo totiž učí absolútnym hodnotám a pravdám, čím sa stavia do protikladu s „povinným skepticizmom" relativistickej demokracie. Náboženstvo znamená podriadenosť osoby, kým, naopak, „demokracia" zahŕňa v sebe jej autonómiu. Výsledok je jasný: ťažiskom demokracie je sloboda, a nie dobro, ktoré sa dokonca javí ako niečo nebezpečné pre samotnú slobodu (In: Possenti 1991, s. 321).

V tejto súvislosti Ratzinger píše, že to, čo je základom ľudských práv a dôstojnosti človeka, nie je vždy pre väčšinu evidentné. Väčšina môže byť klamaná i manipulovaná a slobodu možno zničiť dokonca v mene samotnej slobody, čo dramaticky potvrdzujú dejiny nášho storočia (2010, s. 62).

Nakoniec aj Kelsen, kritik dogmatizmu, brániac relativizmus je si taký istý sebou samým, že sa vnucuje aj tým, čo s ním nesúhlasia a teda sám skončil v dogmatizme. Ak väčšina - ako osobitným spôsobom v prípade Piláta - má vždy pravdu, potom právo môže (a musí) byť pošliapané bez ohľadu na čokoľvek. V konečnom dôsledku tu platí moc silnejšieho, ktorý si vie získať priazeň väčšiny.

Určité svetlo do tejto problematiky vnáša Possenti, keď tvrdí, že za zdroj pravdy pre politiku sa nemôže brať kresťanstvo ako „zjavené náboženstvo", ale samotné kresťanstvo ako „kvas" spoločnosti a historicky utvorená a odskúšaná životná forma. Poznanie pravdy a morálka, ktorá pochádza z kresťanskej tradície, sa tak stávajú zrejmými aj pre rozum, čím sa potvrdzuje racionálny princíp. Neide teda o dogmatizmus, ktorý by blokoval rozvoj racionality a demokratickej potitiky (1991, s.308).

Mohlo by byť úlohou filozofie, zbavenej akýchkoľvek podmienenosti a obmedzení, aby uchovávala a chránila metafyzickú pravdu a morálku. No v skutočnosti racionálna evidencia takejto čistoty a nezávislosti od dejinného kontextu neexistuje. Metafyzická pravda a morálna pravda „fungujú" a ich prítomnosť sa potvrdzuje len „vnútri" istých historických súvislostí. V skutočnosti všetky štáty čerpali z racionálne evidentných morálnych danosti - a umožňovali, aby sa prejavili im vlastné účinky - a to z náboženských tradícií, ktoré jestvovali ešte pred nimi a ktoré súčasne boli aj prostrediami morálnej formácie (Ratzinger 2010, s. 72).

Podľa Ratzingera pravdu a morálku by mal štát prijať„zvonku", mimo seba, nie z „čistého rozumu" - ktorý v morálnej oblasti nie je dostatočný - ale z rozumu, ktorý vyzrel v historických formách kultúrnej kryštalizácie náboženskej viery. Toto rozlišovanie sa nesmie zmazávať: je neprípustné, aby sa Cirkev premenila na nejakú politickú entitu, respektíve aby sa snažila v nej alebo jej prostredníctvom pôsobiť ako mocenská skupina. V takom prípade by sa premenila na štát a vytvorila tým absolútny štát, ktorého sa musí, naopak, chrániť. Spojením so štátom by poprela tak podstatu štátu, ako aj svoju vlastnú (2010, s. 73).

Záver

Demokracia nie je cieľom, ale prostriedkom k cieľu, ktorým je blaho jednotlivca i spoločnosti. ‚Morálny' charakter demokracie nie je automatický, ale závisí od jej zhody s morálnym zákonom, ktorému sa musí podriadiť rovnako, ako každá iná ľudská činnosť: závisí preto od morálnosti cieľov, ktoré sleduje, a od prostriedkov, aké používa" (Ján Pavol II., 1995, čl. 70).

Kto silou-mocou pravdu relativizuje, svojim spôsobom nastoľuje diktatúru relativizmu a tým podkopáva základy demokracie, o ktorú sa na začiatku usiloval. Preto je dôležité pri rozvíjaní demokracie počítať s metafyzickou pravdou a etickým kódexom.

Použitá literatúra

JÁN PAVOL II., 1991, encyklika *Centesimus annus.* Rím : Acta Apostolicae Sedis 83 (1991) 850.

JÁN PAVOL II., 1995, encyklika *Evangelium vitae.* Rím : Acta Apostolicae Sedis 87 (1995) 482.

JÁN PAVOL II., 1989, apoštolská exhortácia *Christifideles laici.* Rím : Acta Apostolicae Sedis 81 (1989) 472 - 476.

POSSENTI, V., 1991, *Le societá liberali al bivio. Lineamenti di filosofia delia societá* (Liberálne spoločnosti na rázcestí. Základy filozofie spoločnosti). Miláno : Marietti 1991.
RATZINGER, J. - BENEDIKT XVI., 2010, *Chváloreč na svedomie.* Trnava : SSV 2010.
KELSEN, H., 1933, *O podstatě a hodnotě demokracie*. Praha 1933.
SCHLIER, H., 1932, Die Beurteilung des Staates im Neuen Testament. In: Zwischen den Zeiten, 1932; Porov. tiež SCHLIER, H: *Die Zeit der Kirche.* Freiburg 1958, s. 1 - 16. V tom istom zväzku pozri aj s. 56 - 74 rozpravu Jesus und Pilatus.
PLATÓN: *Republika*, VII, 520; Porov. tiež KUHN, H.: *Platón*. In: AA. VV.: *Klassiker des politischen Denkens,* a cura di H. Maier - H. Rausch - H. Denzer. Mníchov : Beck 1969, s. 1 - 35.

Meno a priezvisko: prof. ThDr. JCDr. Anton FABIAN, PhD
fabian.anton@rimkat.sk
Pracovisko: UPJŠ, Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce